

Інна Стражнікова
(Івано-Франківськ, Україна)

ЗМІСТОВА СТРУКТУРА БІОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ: АКЦЕНТИ Й ЗАВДАННЯ

У сучасній історико-педагогічній літературі подекуди поняття «біографістика» та «персоналістика» ототожнюються, що вважаємо не зовсім виправданим і коректним. Вчені-теоретики визначають біографістику як спеціальну дисципліну, об'єктом якої є видатна особа в різноманітних зв'язках із суспільством та у єдності її індивідуального та соціального, а предметом — історія, теорія і практика біографічних досліджень як галузі певної науки.

Однак, при цьому, як справедливо зауважує О. Сухомлинська, «педагогічна персоналія - це більше, ніж наукова, освітня чи творча біографія, це швидше персоніфікований процес утворення цінностей культури в рамках гуманітарної традиції, її певна конкретизована модель» [4, с. 42]. Отож, якщо біографістика - це літературний жанр та методологічний інструментарій для комплексного осмислення певної особистості, то персоналістика - це поняття ширше, воно персоніфікує історико-педагогічний процес, відображаючи його взаємозв'язки з безліччю різних соціокультурних явищ.

Життєдіяльність більшості громадсько-культурних діячів відзначається активним переміщенням у просторі і часі, тож для її вивчення крім загального прикметника «український» потрібна більш вища локалізація, пов'язана з їхнім перебуванням у певному регіоні. Вона змушує застосовувати супідрядні ідентифікатори на кшталт «наддніпрянський», «галицький», «буковинський», «закарпатський», «волинський» і т. ін. Все це зобов'язує дослідників ретельніше з'ясовувати ментальні риси досліджуваної особи, які формувалися під впливом не лише європейських та українських цінностей, а й регіональних соціокультурних середовищ.

Наявний масив сучасних досліджень з педагогічної персоналістики, зокрема Західного регіону України, обумовлює складну багатопланову архітектуру їх історіографічного аналізу. Наукова логіка диктує доцільність його проведення, від узагальнюючих праць до комплексних досліджень про окремих діячів, відтак до праць про певні напрями їх творчої діяльності.

Слід визнати, що авторам історико-педагогічних досліджень допоки не вдалося адекватно представити педагогічні персоналії відповідно щодо їх реального внеску у розвиток вітчизняної педагогічної думки. Зокрема в останньому виданні широко розкрито педагогічні погляди Ю. Федьковича та В. Воробкевича [3, с. 268-277], тоді як плеяда потужних постатей української педагогіки Галичини першої третини ХХ ст. фактично «випала» з поля зору дослідників.

Недосконалість принципів добору персоналій визнають й укладачі спеціалізованих навчально-методичних й довідникових видань. Приміром, автори двотомника «Українська педагогіка в персоналіях», визнаючи умовність відбору представників педагогічної думки, які зробили «значний, помітний або певний» внесок у її розвиток, відзначають, що при цьому керувалися й іншими критеріями, зокрема впливом їхніх ідей на сучасників і сьогодення, намаганням представити «єдиний педагогічний простір» тощо.

Розширення ареалу української педагогічної думки стимулювало персоніфікацію педагогічного процесу на регіональному рівні. Виявлення і повернення у науково-педагогічний простір нових імен у першій половині 1990-х рр. стимулювали зрушення у суспільній і науковій свідомості. Спершу це знайшло вияв у зливі публікацій краєзнавчого характеру в періодичній пресі, що мали різний науковий рівень, часто були компіляцією доробку українського зарубіжжя. Поступово цей процес втрачає ознаки «ювілейності» та набуває упорядкованого системного характеру. На основі відбору і синтезу нагромадженого матеріалу з'являються змістовні інформативно-довідникові видання про педагогів і просвітителів, що відіграли вагомий роль у розвитку освіти окремих регіонів та зробили значний внесок у розвиток педагогічної науки. Важливим «барометром» педагогічної персоналістики залишаються статейні матеріали, що відображають як традиційні, подекуди застарілі консервативні явища, так й інноваційні тенденції її розвитку. Зважаючи на їх велику кількість, тематичне розмаїття шляхом вибіркового аналізу визначимо роль і значення цього типу публікацій в нарощуванні знань у цій царині.

Наукові розвідки 1990-х рр. кардинально змінили ландшафт педагогічної персоналістики через введення в її орбіту нових і маловідомих постатей та імен. В якості прикладів відзначимо публікації про освітню діяльність знаних педагогів Галичини О. Барвінського, М. Галущинського, Ю. Дзеровича, А. Животка, К. Малицьку, Д. Петріва та І. Петрів, В. Сімовича, Я. Яреми та ін. Їхня життєдіяльність стала згодом предметом спеціальних комплексних досліджень.

Ще одна велика група статейних публікацій стосується творчого доробку персоналій з теорії і практики навчання та виховання та їх педагогічної діяльності. В якості прикладів відзначимо наукові розвідки про знаних діячок жіночого руху К. Малицьку і М. Рудницьку; про внесок в теорію підручникотворення М. Галущинського, К. Кисілевського; про ідеї національного виховання молоді у творчості Б. Лепкого, В. Пачовського та ін. Вони здебільшого відображають окремі аспекти ширших комплексних досліджень, тож увиразнюють наукову тенденцію щодо поглиблення персоналізації освітньо-педагогічного процесу.

Виокремлюємо нечисленну, але перспективну групу публікацій археографічного характеру, які зокрема показують значення спогадів як джерела вивчення життєдіяльності визначних діячів, приміром, О. Маковея, К. Малицької та ін. Розуміючи суб'єктивізм мемуарної літератури, науковці намагаються ефективно використати її інформативні можливості, адже вона дає свідчення, які не можна почерпнути з інших джерел.

Розвиток педагогічної персоналістики стимулювали тематичні наукові конференції, які сприяли всебічному осмисленню творчої спадщини окремих діячів та увиразнювали її здобутки і вузькі місця загалом. В якості прикладів відзначимо представницькі форуми, приурочені життєтворчості М. Галущинського, І. Панькевича, Р. Скульського, С. Смаль-Стоцького, М. Стельмаховича, Б. Ступарика та ін. Вони збирали представників різних галузей знань, які пропонували свої візію й оцінки суспільної діяльності і творчого спадку знаних особистостей, що своєю чергою дає цінні рефлексії та досвід для їхнього вивчення у контексті історико-педагогічної науки.

Головний поступ вітчизняної педагогічної персоналістики репрезентують монографічні і дисертаційні дослідження. Різний рівень її розвитку в окремих регіонах Західної України зумовлюють як об'єктивно-історичні, так і суб'єктивно-наукові обставини, зокрема існування наукових традицій і шкіл. З-поміж них одна з найвідоміших в Україні сформувалася на базі ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника» зусиллями Б. Ступарика і Т. Завгородньої, які змогли з'єднати і спрямувати на наукові пошуки в цьому напрямі творчу роботу молодих науковців. Вагомими у цій царині є здобутки львівських науковців, що гуртуються навколо кафедри педагогіки Львівського національного університету ім. І. Франка. Заслужовують на відзначення і тернопільська, чернівецька, дрогибицька наукові школи історичної біографістики, представники якої підготували десятки дотичних до історії педагогіки студій.

Розглядаючи ці постаті на тлі епохи й у контексті українського руху, вчені акцентують на їх націотворчому потенціалі, активній громадянській позиції, внеску у теорію і практику шкільництва. До вивчення їх педагогічної спадщини підходять з позицій виявлення ідей і постулатів теорії національного виховання та системи національної освіти, які розроблялися на основі синтезу українського та європейського педагогічного досвіду. Так, Б. Ступарик акцентував на тому, що досліджувані персоналії в якості учителів-практиків слугували за приклад учням, показуючи їм «як треба жити». З позицій тяглості освітніх традицій, він вдавався до порівнянь і аналогій між ними та іншими українськими педагогами (Г. Ващенко, С. Сірополко).

Наукометричний аналіз семантичного спектра назв досліджень з педагогічної персоналістики показує, що абсолютну більшість з них визначає обмежене коло ідентичних за змістом понять-словосполучень: «педагогічна діяльність», «просвітницька діяльність», «освітня діяльність», «педагогічна спадщина», «педагогічні ідеї», «педагогічні погляди». Така ситуація стосується доробку про персоналії не лише Західного, а й інших регіонів та України в цілому. Вона свідчить про сформованість у вітчизняній історико-педагогічній науці власних наукових традицій, які, однак, часто «спрощують», «стандартизують» їх предметне поле, обмежують коло питань, що піднімаються науковцями та струмують появу інноваційних поглядів, оригінальних ідей і висновків загалом.

Сказане підтверджує і доволі типова (трафаретна) змістова структура досліджень, яку відповідно до назв визначають два-три основні компоненти, що конкретизуються у назвах розділів та підрозділів. Біографи намагаються ретельно у хронологічній послідовності виписати основні віхи життєдіяльності досліджуваної постаті. Однак при цьому, нерідко, недооцінюється родинний фактор їх особистісного становлення: акценти на пануванні морально-релігійної та національно-патріотичної атмосфери у сім'ї, як правило, проектується лише на дитячі роки, але при цьому рідко відстежується як сформовані у той час ментальні та світоглядні риси позначалися на професійній і творчій діяльності особи у зрілому віці.

Наступні компоненти досліджень про педагогічні персоналії, крім тих, що визначали життєвий шлях, традиційно стосуються аналізу їх професійної, громадсько-просвітницької діяльності та творчої спадщини. В структурному відношенні вони подекуди розглядаються паралельно, але здебільшого окремо, у різних розділах. Глибина, ґрунтовність розкриття громадсько-просвітницької праці значною мірою залежить від характеру нагромадженої джерельної бази. Зосереджуючи увагу на участі особи у самодіяльних товариства, громадських акціях, позашкільній виховній роботі з молоддю, освітній роботі серед дорослих, видавничо-редакційній праці, біографи наголошують на їх лідерських якостях, організаторських здібностях, моральних чеснотах, самовідданості національній справі. Це породжує явище суцільної глорифікації й «іонізації»: у таких студіях фактично не виявляємо спроб критично поглянути на життєдіяльність педагогічних персоналій, не фіксуємо фактів, які б вказували на хиби у їхньому вихованні, характері, «неналежні» вчинки тощо. На нашу думку, такі моменти не применшували б значущості особи, а слугували б їхньому сприйняттю як «звичайних живих людей», «продуктів своєї епохи» зі всіма властивими їм хибами і чеснотами.

Аналіз педагогічних ідей і поглядів діячів — головне і найскладніше завдання педагогічної персоналістики. Необхідною умовою його розв'язання вважається зібрання і вивчення їх творчої спадщини. Саме розвиток біобібліографістики становить важливий внесок таких досліджень у вітчизняну історико-педагогічну науку. Зокрема при вивченні педагогічних поглядів М.Галущинського було проаналізовано понад 200 його праць [2]; при осмисленні наукової концепції А. Животка до наукового обігу введено понад ста нових документів, у тому числі десятків його неопублікованих робіт [1]. Спостерігаємо тенденцію, коли науковці від почергового анотативного коментування праць досліджуваних діячів за проблемно-хронологічним принципом переходять до їх узагальнюючого аналізу.

З'ясовуючи внесок персоналій у теорію та практику навчання і виховання, науковці акцентують на їхньому україноцентризмі. Попри специфіку й розмаїття творчих ідей і поглядів педагогів, за усталеної традицією доводиться, що в основі їхнього світобачення лежить «ідеал національної школи», опертої на рідну мову і культуру, наскрізь просякнуті українознавчими постулатами. З таких позицій висвітлюється і їхній внесок у розробку різних напрямів виховання й доводиться його єдність зі змістом навчання.

Отже, вітчизняна педагогічна персоналістика зробила потужний поступ у вивченні життєдіяльності і творчої спадщини освітньо-громадських діячів, педагогів, учених Західного регіону України, що переважно належать до періоду XIX — першої половини XX ст. На регіональному рівні цей напрям студій має свої особливості та представлений у дослідженнях не рівномірно, зокрема чи не найслабше у цьому відношенні досліджена Волинь. Подальшого розвитку потребує тенденція вивчення маловідомих освітян та життєдіяльності знаних педагогів радянської і сучасної доби.

Список використаних джерел

1. Калічак Ю. Аркадій Животко: повернення із забуття. Педагогічні погляди та громадсько-просвітницька діяльність вченого. Дрогобич: Коло, 2003. 214 с.
2. Ковальчук В.М. Педагогічні погляди та громадсько-просвітницька діяльність М.Галущинського: *дис... канд. пед. наук: 13.00.01*. Івано-Франківськ, 2004. 185 с.
3. Любар О.О. Історія української школи і педагогіки: *навч. посіб.* / за ред. О.О.Любара, М.Г.Стельмаховича, Д.Т.Федоренка. К.: Знання КОО, 2003. 450 с.
4. Сухомлинська О.В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем. К.: А.П.Н., 2003. 68 с.